

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата історичних наук, старшого викладача кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету Алькова Володимира Андрійовича на дисертаційну роботу
Чаговець Тетяни Володимирівни
«Політика радянської влади в житловому питанні та його вирішення в Харкові (1920 –1934 рр.)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України»

Не можна не погодитися з авторкою поданого до захисту дослідження, що житлове питання завжди було одним із ключових для суспільства. І не тільки в плані псування людей, як це підмітив приблизно у той самий час булгаковський Воланд. Справа в тім, що питання загострюється у зв'язку зі столичним статусом, індустріалізацією та, відповідно, урбанізацією. Житло було необхідне не тільки корінним городянам, а й сільським масам, які були закинуті в місто завдяки соціально-економічним процесам, які скеровувала політика радянської влади. Ніколи до того в історії не спостерігалось такого потужного цивілізаційного ривка та в такий короткий строк. Звичайно, усе це не могло не відбитися на способі життя городян, їх повсякденні, у якому наявність житла, а також його якість грають без сумніву провідну роль. При цьому, робіт такої специфічної спрямованості щодо міста Харкова немає, можна зазначити лише розвідки з історії місцевих заводів чи суспільних верств, приміром, робота з повсякденного життя тогочасних робітників Р. Любавського¹, де житловому питанню відведено значну роль, а точніше, перший розділ. Дослідження Тетяни Володимирівни Чаговець закономірно розширює й поглиблює тему.

Положення дисертації Чаговець Тетяни Володимирівни викладені у 7 статтях у фахових українських та іноземних виданнях, з яких 4 індексуються в міжнародних наукометричних базах. Дані роботи за рівнем та якістю відповідають сучасному рівневі розвитку української історичної науки, а

¹ Любавський Р. Повсякденне життя робітників Харкова у 1920- на початку 1930-х рр. Харків: Раритети України, 2016. 226 с.

також достатньою мірою відбивають основні положення дисертаційного дослідження. Таким чином, вимоги Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.2012 р. (із відповідними змінами) виконані.

Основні положення, отримані результати й рекомендації дисертаційного дослідження Т. В. Чаговець достатньою мірою відображені в авторефераті, що відповідає чинним вимогам до авторефератів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Наукові положення автореферату та дисертації з урахуванням скорочення є ідентичними.

Структура роботи виглядає загалом логічною, при цьому, другий розділ має назву «Житлова криза в Харкові та заходи влади щодо її подолання», третій – «Вирішення житлового питання радянською владою в Харкові». Але хіба вирішення житлового питання і подолання житлової кризи – не те саме? Звичайно, за контентом це не повтор тієї ж самої інформації, просто, вочевидь, назви розділів сформульовані не надто вдало. Взагалі, у структурі роботи логічніше було б спиратися на індустріалізацію, яка безпосередньо вплинула на еволюцію житлової політики за принципом «до-під час», але авторка вирішила застосувати інший принцип. Формулювання об'єкту та предмету дослідження зауважень не викликає. Зазначені у вступі використані методи та підходи суто традиційні, але якщо щодо аналітичного підходу його практичне застосування чомусь розкрито достатньою мірою, то використання інших методів та підходів лише деклароване. У методологічному розділі ситуація кардинально відрізняється в кращий бік, але зі вступу цього не видно. Зауважимо, що на сторінці 21 вказане використання «новітніх методологічних підходів в історичній науці». То яких саме? При цьому, про правові, культурологічні та соціологічні підходи йдеться в науковій новизні. І це дійсно її забезпечує, бо говорить про комплексність та мультидисциплінарність дослідження. Але у теоретико-методологічній основі воно десь загубилося. Хронологічні рамки є цілком логічно

обґрунтованими статусом Харкова як столиці УСРР, так само дуже вдало розкриті практичне значення дослідження. Передусім, слід наголосити на її значенні в екскурсійній, культурно-просвітницькій та краєзнавчій роботі.

Завдання роботи характеризуються науковою новизною та включають: розкриття й аналіз проблеми житлової кризи в Україні та столичному Харкові; дослідження політики влади у житловому питанні; соціально-культурних та політичних передумов введення Нової житлової політики; розвиток фінансової основи для реалізації житлової політики радянської влади; формування нових видів і форм власності на житло у роки НЕПу; виокремлення етапів здійснення житлової політики в Харкові. Одне із завдань містить, на нашу думку, недоречне слово «презентувати», коли формування нових типів житла на прикладі столичного Харкова можна дослідити чи проаналізувати, а презентувати це міг той, хто тоді звітував про виконану роботу. Заявлена в роботі наукова новизна заперечень не викликає, адже політика радянської влади України щодо вирішення житлового питання на прикладі столичного Харкова дійсно висвітлюється комплексно вперше, при цьому значна увага приділяється впровадженню в Харкові такого оригінального тогочасного феномену як Нова житлова політика, її дискримінаційній та протекціоністській сторонам по відношенню до «соціально чужих» та «соціально близьких» відповідно, ідеологічно обумовленій концепції побуту та її втіленню. Поза увагою не залишився й такий принциповий аспект, як цілеспрямоване використання житла як частини системи примусово-заохочувальних заходів щодо населення.

Стосовно якості української мови, то наявні помилки у вживанні слів, як от «Висновок політики «воєнного комунізму» в Харкові підбив журнал...» (С. 65), «будинки тоді були ще тоді надто дорогими» (С. 121), «...будівля, у центрі якої – суспільно-комунальні приміщення в бічних корпусах» (С. 122) «Потреба в розвитку орендних відносин спонукало» (С. 124), «перший і другий державні селища» (С. 152) тощо, особливо у третьому розділі.

В історіографічному огляді ретельно проаналізовані роботи К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна. Але це не та сама обов'язкова колись часто-густо неадекватна вимога щодо посилань на класиків марксизму-ленінізму, а дійсно доречні дані, які стали ідейно-теоретичною основою для радянської житлової політики. Взагалі, якість історіографічного розділу є вкрай високою і є безперечним плюсом дослідження. Розділ, на відміну від більшості таких робіт, принаймні не нудний та дійсно інформативний. Має лише один недолік – не схарактеризовано надзвичайно близьку за тематикою вже згадану роботу Р. Любавського. Огляд джерел також вирізняється якістю, сумлінне опрацювання авторкою джерельної бази заслуговує окремої похвали. Але й тут є Ахілсова п'ята – джерела особового походження, тобто безпосереднє сприйняття процесів людиною, пересічною чи непересічною. Від використання мемуарів тогочасних харків'ян та, приміром, фондів Інституту Рукопису НБУВ робота виглядала б значно більш збалансованою. Якоюсь мірою цей недолік компенсується залученням до дослідження скарг та матеріалів судових процесів, тогочасної періодики. Методологічний підрозділ дуже грамотний, глибокий та розкриває як само використаний той чи інший підхід чи метод в дисертації, у тому числі сучасні, яких бракує у вступі.

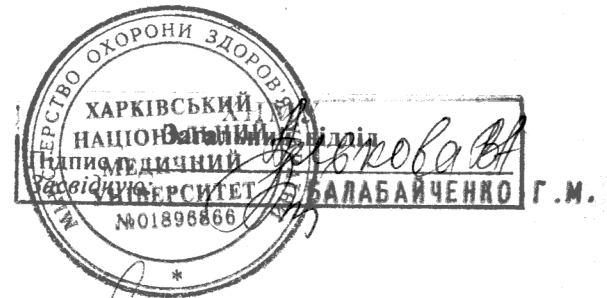
На початку другого розділу, присвяченого житловій кризі йдеться про «буржуазні» найбільш впорядковані райони дореволюційного Харкова (С. 56). На нашу думку, така термінологія дещо застаріла, хоча буржуазність тих районів під сумнів поставити не можна, як і буржуазність тогочасного суспільства загалом. Доречніше було б назвати такі райони на сучасний лад просто фешенебельними або елітними. Але це не претензія, а питання авторського бачення та використаної парадигми, чи може просто вплив джерел. Саме по собі наростання житлової кризи та заходи боротьби з нею простежені дуже сумлінно. Дійсно, багато в чому колапс міського господарства пояснювався війною, як авторка і твердить, але якихось особливо руйнівних боїв у Харкові не було, тож це мабуть та сама «розруха

не в клозетах, а в головах», яку 1925 року вклав у вуста професора Преображенського Михайло Булгаков. Можна погодитися з Тетяною Володимирівною, що однією з причин кризи було знецінення комунальних послуг в суспільній свідомості (С. 65). А от твердження про те, що населення Харкова швидко зростало в першій половині 1920-х років за рахунок демобілізованих (С. 57) справедливе лише в тому числі, адже справа все ж таки, на нашу думку, в столичному статусі, який приваблював шукачів життєвого успіху чи принаймні кращої долі. Тут ситуацію доречно було б порівняти з Києвом, коли той став столицею. З іншого боку, вказується на відтік населення в села під час проведення політики «Восного комунізму» (С. 119). Тут можна побачити протиріччя, яке потребує пояснення. У роботі можна спостерігати відхилення від специфічно харківської тематики та захоплення загальними житловими проблемами тогочасного СРСР та України, хоча якості дослідження це не шкодить. Також властиве зловживання довгими списками, які можна було б замінити аналізом основних положень або винести в додатки (наприклад, с. 84, 101-102, 155 тощо). Натомість, у роботі присутня маса актуальної інформації, як от обмеження комунальних платежів 10 % зарплатні (С. 100), на чому можна було б окремо наголосити у порівнянні із сьогоденням. У цьому зв'язку виграшним видається докладне висвітлення проблем житлової кооперації у третьому розділі. У висновку до розділу 2 слід було б наголосити на харківській місцевій специфіці, яка наявна у самому тексті, адже в роботі розглядається Харків, а не УСРР-УРСР на прикладі Харкова. Те ж саме стосується третього розділу та загального висновку, який, на нашу думку, міг би бути більш розлогим, адже матеріалу для аналізу більш ніж достатньо. На сторінці 136 незрозуміло, що ж таке «будівельний індекс» і як він пов'язаний із удорожчанням будівництва.

Виникають і зауваження до деяких інших положень роботи. На сторінці 20 під час зіставлення з радянським часом відносно сучасної України стверджується: «тривають процеси руйнування суспільних відносин і

стереотипів масової свідомості, що закладалися на попередньому етапі історичного розвитку, й становлення абсолютно нових відносин і форм свідомості». Скільки такі процеси можуть тривати? Мабуть, даний пасаж був би доречний десь у 1995 році, але аж ніяк не в 2019-му. Також потребує пояснення яким саме чином тогочасний досвід може прислужитися нам сьогодні, коли умови розвитку суспільства кардинально відрізняються.

Висловлені зауваження не впливають значною мірою на загалом позитивне враження від представленої до захисту роботи. Тетяна Володимирівна – самовмотивований красзнавець і ентузіаст, що не планує мати від захисту жодного зиску. Таке прагнення до самовдосконалення не можна не підтримати. Зміст дисертації та її виклад свідчать про завершене наукове дослідження, в якому розв'язані наукові завдання, поставлені авторкою. Не викликає сумнівів, що кандидатська дисертація Чаговець Тетяни Володимирівни «Політика радянської влади в житловому питанні та його вирішення в Харкові (1920 –1934 рр.)» відповідає вимогам чинної редакції Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її авторка заслуговує присудження вченого ступеня кандидата історичних наук.

Офіційний опонент: кандидат
історичних наук, старший викладач
кафедри суспільних наук
Харківського національного
медичного університету

В. А. Альков